

УДК [355.486+355.134.2]“1945”+069.8

© **Володимир ЯХНІВСЬКИЙ**

МІФОЛОГІЯ ВІЙНИ. «БАТАЛЬЙОН СЛАВИ»

Аналізується історія творення радянського міфу про «Батальйон Слави», його витоки, інтерпретації та співвідношення з наявними документальними фактами. На основі існуючих даних спростовується один з основних складників міфу – нагородження всіх бійців окремого підрозділу (батальйону) орденами за участь в одному бою, що робило цю історію унікальною.

Ключові слова: Друга світова війна, Червона армія, «Батальйон Слави», радянський, міф, орден Слави, нагородження.

Історія Другої світової війни має величезну кількість прикладів унікального героїзму. Деякі з цих епізодів широко використовувалися у пропагандистських цілях як під час війни, так і по її закінченні. Історії «ольшанців» і «широнінців» були удостоєні численних публікацій у ЗМІ та літературі, стали основою для різноманітної графічної, аудіо- та кінопродукції. Зрозуміло, що створенням таких продуктів займалися спеціально підготовлені кадри, які, як правило, не мали жодного стосунку до самих подій, однак при цьому їм ставили чіткі вимоги щодо змісту (наголосити на ролі партії та держави, не згадувати про «ненадійних» учасників подій тощо). Закономірно, що в процесі створення чергової «героїчної бувальщини» автори, як правило, викладали таку версію подій, яка часто не відповідала реальності, проте вкладалися в домінуючі в державі ідеологічні постулати. Попит на такі інтерпретації подій у певні періоди був настільки високим, що важко було віднайти відповідний історичний епізод, і тоді до реального (проте все ж далеко не унікального) прецеденту додавалися вигадані подробиці й утворювався своєрідний міф.

Одним зі сплесків подібної міфологізації стала «брежневська» епоха, що потребувала як «нових героїв», так і історій. Серед сюжетів, створених у цей час радянською пропагандою, була історія «Батальйону Слави». Основою для неї стали реальні події 14 січня 1945 р., однак у процесі «творчості» ідеологічних працівників факти були відсунуті на другий план, а першочерговими стали тези: «єдиний випадок в історії», «держава не забула нікого» і т. д.

У 1973 р. світ побачило 2-ге видання книги «Великая Отечественная война. Краткий научно-популярный очерк», у якому (серед інших доповнень) з'явився новий абзац, якого не було у виданні 1970 р.:

«Великого успіху добилися війська, що наступали з пулавського плацдарму. Надвечір вони просунулися вглиб до 18 км. Тут відважно билися бійці

1-го батальйону 215-го гвардійського стрілецького полку 77-ї гвардійської стрілецької дивізії. У важкому бою батальйон вже до 14 год оволодів чотирма лініями ворожих траншей і створив умови для розвитку успіху дивізії. Військова рада 69-ї армії, відзначаючи масовий героїзм воїнів батальйону, присвоїла йому почесне найменування «Батальйон Слави». Усі солдати батальйону – близько 350 бійців – були нагороджені орденами Слави. Троє учасників того бою – стрілець Рахім Абезмуратов, сапер Сергій Власов і артилерист Іван Яновський – стали повними кавалерами ордена Слави. Усі командири взводів та рот були нагороджені орденами, а командир батальйону комуніст, двадцятидворічний майор Б.М. Ємельянов і командир взводу лейтенант М.М. Гур'єв отримали звання Героя Радянського Союзу» [3, 356].

Саме в цій інтерпретації історія «Батальйону Слави» почне широко використовуватися в чергових виданнях, присвячених історії Другої світової війни (зокрема, й академічних, які посилаються на вищезгадане видання) [6, 73]. Треба зазначити, що згадки про «Батальйон Слави» в літературі почали з'являтися ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. Прикладом може бути стаття про Б.М. Ємельянова у виданні «Туляки – Герои Советского Союза», що побачило світ у Тулі (Російська Федерація) в 1967 р. Щоправда, у цьому випадку історія не має яскраво вираженої конкретики: відсутня диференціація нагороджених (просто вказано, що ордени Червоного Прапора, Олександра Невського та Слави були вручені солдатам та офіцерам прямо на передовій); немає жодної згадки про конкретних персоналій (крім командира батальйону Б.М. Ємельянова); сама назва підрозділу теж виглядає несформованою – «Батальйон Слави», та й «процедура» отримання такого найменування жодним чином не описана [8, 146 – 147].

Минув час, і ця історія почала використовуватися вже в ХХІ ст. у путінській Росії, для якої тематика подій Другої світової війни стала одним із характерних аспектів державотворчої ідеології. При цьому вказаний епізод війни обростає все новими подробицями, що часто логічно виходять за межі «початкової історії». Так, на радіо «Звезда» (входить до складу ТОВ «Телерадиокомпания Вооружённых Сил Российской Федерации «ЗВЕЗДА» і є «офіційним рупором» пропаганди МО РФ) один із випусків програми «Личный состав» був присвячений «Батальйону Слави» [20]. У передачі диктор плутає командирів підрозділів та дати подій, подає свідчення особи без посилання на джерело, однак головна ідея – унікальність армії Радянського Союзу – була позитивно сприйнята споживачами такої інформації.

Також у мережі Інтернет трапляються інтерпретації цієї історії, у яких фігурують такі тези: нагородження відбулося за одним документом (указом,

списком); нагородження відбулося в короткий період після бою, прямо на передовій.

На фоні популярності історії дивним видається той факт, що їй не було присвячено окремих досліджень. Більше того – у доступних джерелах відсутні інтерв'ю з людьми, що проходили службу в частині, яку називали «Батальйон Слави». Немає також і списків бійців, що перебували в такому підрозділі в січні 1945 р. У жодній із публікацій не вказано дату, номера чи хоча б приблизний текст «рішення військової ради 69-ї армії про присвоєння підрозділу почесного найменування «Батальйон Слави». Відсутність такої інформації викликає багато запитань, однак не може бути доказом того, що «Батальйон Слави» лише черговий міф, породжений радянським режимом у процесі формування нової державотворчої ідеології.

Так, у цій історії є ціла низка конкретних фактів, дослідивши які індуктивним методом можна дійти відповідних висновків. Проте перед цим необхідно сформулювати сукупність ознак, що становлять явище, яке має назву «Батальйон Слави». Отже, це поняття містить такі складники:

1. Часовий (згідно з джерелами події мали місце 14 січня 1945 р.);
2. Географічний (Пулавський плацдарм, Польща);
3. Суб'єкт (1-й батальйон 215-го гвардійського стрілецького полку 77-ї гвардійської стрілецької дивізії);
4. Факт нагородження всіх бійців підрозділу (близько 350 осіб) орденами Слави.

Лише усі вищеназвані чинники (з незначними відхиленнями) в одному явищі можуть означати достовірність цієї історії.

Щодо часового, географічного та суб'єктивного складників, то вони не викликають сумніву, адже ці факти зафіксовані в різних джерелах. Причому атака батальйону 14 січня 1945 р. стала хрестоматійною і використовувалася як приклад у навчальних посібниках [2, 28 – 37]. Проте в цих джерелах немає жодної згадки про назву «Батальйон Слави», як не наведено і прикладів масового нагородження бійців будь-якими нагородами.

А от факт нагородження всіх бійців підрозділу (близько 350 осіб) орденами Слави, а командирів – іншими орденами викликає обґрунтовані сумніви. Як зазначалося вище, списки складу батальйону відсутні, однак у літературі та ЗМІ автори статей вказують прізвища та імена кількох учасників тих подій. Саме факти нагороджень можуть підтвердити або спростувати історію про «Батальйон Слави».

Одним із перших у контексті означеного епізоду війни згадують

Б.М. Ємельянова – командира батальйону 215-го гвардійського стрілецького полку 77-ї гвардійської стрілецької дивізії 69-ї армії 1-го Білоруського фронту, який 27 лютого 1945 р. був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Згідно з нагородним листом приводом для присвоєння йому звання стали дії в проміжку від 14 до 30 січня 1945 р., а лист-представлення до відзнаки датується 5 лютого

1945 р., тобто на 10 – 15 днів пізніше, ніж окремі документи про нагородження бійців його підрозділу за ті ж події. Жодної згадки про особливі відзнаки для самого батальйону або його особового складу в нагородному листі немає [18].

Учасниками тих подій називають і кавалерів орденів Слави трьох ступенів: Рахіма Аvezмуратова, Сергія Власова та Івана Яновського. Згідно з тезою про масове нагородження бійців «Батальйону Слави», один із трьох своїх орденів Слави кожен із них мав би отримати за той бій.

За наявними даними, Рахім Аvezмуратов за участь у тому бою був нагороджений орденом Слави II ст., про що відзначено в наказі військам

69-ї армії 34/н від 23 лютого 1945 р. [14]. Щоправда, треба зазначити, що в документах відсутній номер батальйону, у якому служив Р. Аvezмуратов (такого номера немає і в інших нагородних документах людей, яких пов'язують із вказаними подіями). Приклад цього воїна начебто має підтверджувати історію, проте в деяких інтерпретаціях нагороди вручалися прямо на полі бою ще в січні 1945 р., що явно розходиться з датою цього нагородження [4, 496]. Загалом за наказом 34/н орден Слави II ст. отримали 32 особи, частина з них брали участь в атаці, яка за описом схожа на дії «Батальйону Слави». Однак стосунок до

215-го гвардійського стрілецького полку мали лише троє нагороджених (згадуваний Р. Аvezмуратов, О. Колесніков та К. Арланов). Цей факт явно розходиться ще з однією версією зазначеної історії – про здійснення нагородження всіх учасників подій на основі одного відповідного документа [4, 496].

За цей же бій Іван Яновський був нагороджений орденом Слави I ст. [9]. З нагородного листа можна дізнатися, що він брав участь в атаці, перебуваючи в бойових порядках піхоти, однак за посадою (командир зброї батареї

76-мм гармат) явно не входив до стрілецького батальйону. Та і його нагорода, орден Слави I ст., не підтверджує версію, що солдатів за той бій нагороджували орденами II та III ст. [1].

Історія третього бійця, що був нагороджений трьома орденами Слави, взагалі виходить за рамки міфу, адже командир відділення 86-го окремого гвардійського саперного батальйону 77-ї гвардійської стрілецької дивізії Сергій Власов не лише не належав до складу 1-го стрілецького батальйону 215-го гвардійського стрілецького полку 77-ї гвардійської стрілецької дивізії, а й взагалі за той бій не мав нагород [7, 111].

Отже, біографії лише трьох бійців, прізвища яких було згадано в перших публікаціях історії, ставлять під сумнів достовірність існування «Батальйону Слави», адже свої нагороди вони здобували в різний час і були учасниками бою 14 січня 1945 р. як бійці різних підрозділів у складі однієї дивізії, а не батальйону.

Пізніші нечисленні публікації дали ще низку прізвищ воїнів, що нібито були учасниками подій у складі «Батальйону Слави», а саме: Михайло Гур'єв, Іван Заїка, Сергій Белов, Володимир Добровольський, Григорій Яценко, Микола Біліда, Кузьма Гончаренко, Борис Дулатов, Іван Перов, Михайло Сабенін, Мамат Саїдов, Володимир Барський, Лев Димов, Федір Оболок, Панфілов, Ингелевич,

Федін, Василь Тимошек [5; 1]. Їхні історії не підтверджують загальні постулати про одночасне та рівноцінне нагородження учасників подій на р. Вісла.

Михайло Гур'єв та Лев Димов (як і Б. Ємельянов) 5 лютого 1945 р. були представлені до звання Героя Радянського Союзу, однак Золоту Зірку, згідно з указом від 27 лютого 1945 р., було вручено лише М. Гур'єву. Загалом за тим указом звання Героя були удостоєні 336 осіб. Що стосується парторга батальйону Л. Димова, то 20 лютого 1945 р. (на останній стадії затвердження присвоєння звання Героя) командування 69-ї армії вирішило нагородити його орденом Червоного Прапора [12]. Цей епізод не підтверджує тезу про нагородження бійців батальйону на передовій.

І.С. Заїка, С.П. Белов, М.С. Біліда, Б.А. Дулатов брали участь в атаці

14 січня 1945 р. і були нагороджені орденами Слави III ст. Та і тут не все відповідає легенді, адже І.С. Заїка був нагороджений 3 лютого 1945 р., а С.П. Белов на той час ще навіть не був представлений до нагороди [10; 13]. Що стосується

М.С. Біліди та Б.А. Дулатова, то вони взагалі отримали нагороди ще 29 січня [11]. Такі факти повністю спростовують версію про одночасне нагородження всіх бійців батальйону, що подається як одна з основних тез історії «Батальйону Слави».

Стрілець стрілецької роти Г.І. Яценко за той бій був нагороджений орденом Червоної Зірки, і це явно заперечує тезу, що всі бійці батальйону були нагороджені за атаку орденом Слави.

Свій орден Слави III ст. здобув і ще один учасник бою 14 січня – телефоніст взводу зв'язку батальйону К.А. Гончаренко. Щоправда, нагорода йому була вручена наказом від 1 квітня 1945 р. за події, що відбувалися двома місяцями пізніше – у березні 1945 р. Цим же наказом за бій 14 січня був нагороджений орденом Слави III ст. М. Саїдов [15].

Часто в матеріалах, присвячених так званому «Батальйону Слави», використовується історія героїчного вчинку Івана Перова, який нібито був учасником тих подій і загинув, повторивши подвиг О. Матросова. Щоправда, автори подібних публікацій у подробиці ніколи не вдаються, бо вони суперечать міфу про «Батальйон Слави», адже з документів відомо, що автоматник

1-гомотострілецького батальйону 49-ї механізованої бригади червоноармієць І.С. Перов загинув у бою, який відбувався 15 січня 1945 р., і посмертно був нагороджений не орденом Слави, а орденом Вітчизняної війни II ст. [17; 19].

Орденом Вітчизняної війни I ст. був посмертно нагороджений загиблий у бою 14 січня Ф.Г. Аболот [16].

До ордена Слави I ст. був представлений ще один із згадуваних учасників тих подій – В.В. Барський, проте відповідно до наказу № 289/н від 27 червня 1945 р. він був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ст., що теж не підтверджує окремі постулати міфу про «Батальйон Слави».

В експозиції Національного музею історії України у Другій світовій війні представлені матеріали гвардії молодшого сержанта медслужби В.М. Тимошека –

санінструктора стрілецької роти батальйону 215-го гвардійського стрілецького полку 77-ї гвардійської стрілецької дивізії. Свій орден Слави III ст. він здобув 17 березня 1945 р. за надання невідкладної допомоги 38 бійцям на ділянці від Вісли до Одра [10].

Отже, проаналізувавши біографії навіть невеликої частини учасників тих подій, можна дійти однозначного висновку – акту одночасного нагородження всіх без винятку бійців окремо взятого батальйону орденом Слави за події

14 січня 1945 р. на Пулавському плацдармі не існувало. Більше того – сам процес нагородження був розтягнутий у часі й відбувався на основі різних нормативно-правових актів, і не всі учасники того бою отримали за нього хоч якусь нагороду. Ця інформація повністю спростовує ключову тезу в історії про так званий «Батальйон Слави». Фактично цей епізод є одним з численних радянських міфів Другої світової війни, що створений через багато років після її закінчення, і який досі широко використовується на пострадянському просторі. Беручи за основу документальний епізод атаки 1-го батальйону 215-го гвардійського стрілецького полку 77-ї гвардійської стрілецької дивізії 14 вересня 1945 р., творці міфу про «Батальйон Слави» щедро наповнили його кліше: «єдиний випадок в історії», «держава відзначила кожного», «ніхто не був забутий» тощо. Більше того, у цей міф було введено цілу низку справжніх персоналій, присутність яких мала підвищити реалістичність історії. Хоча деякі епізоди з біографій особистостей, які фігурують у цій історії, жодним чином не вкладалися в рамки описаних подій. Крім того, ступінь публічності названих людей був досить низьким, що забезпечувало невисоку вірогідність спростування ними наведених фактів. Однак, беручи до уваги більш вільний доступ до архівних джерел та зважаючи на небажання реципієнтів сприймати інформацію з ідеологічним нашаруванням за достовірну, коло використання подібних міфів може бути суттєво звужено, що, ймовірно, призведе до перегляду оцінок та трактування низки подій і фактів воєнної історії, розвінчування радянської міфотворчості окремих епізодів Другої світової війни.

Джерела та література:

1. Адрианов В. Солдаты батальона Славы. // Красная звезда. – 1975. – № 54 (5 березня).
2. Боевые действия стрелкового батальона: Сборник боевых примеров из Великой Отечественной войны. – М., 1957.
3. Великая Отечественная война. Краткий научно-популярный очерк» – М., 1973. – С. 356.
4. Герои огненных лет. Очерки о москвичах – Героях Советского Союза. – М., 1985.
5. Жуковський В. Герої вищого солдатського ордена // Київський вісник. – 2000 р. – 26 квітня.
6. История Второй мировой войны 1939 – 1945. – Т. 10. – М., 1979.
7. Кавалеры ордена Славы трех степеней: Краткий биографический словарь. – М., 2000.
8. Туляки – Герои Советского Союза. – Тула, 1967.
9. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686046. – Од. зб. 29.

10. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 1565.
11. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 1758.
12. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 1960.
13. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 2633.
14. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 2721.
15. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 364.
16. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 686196. – Од. зб. 6131.
17. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 690306. – Од. зб. 157.
18. ЦАМО РФ. – Ф. 33. – Оп. 793756. – Од. зб. 15.
19. ЦАМО РФ. – Ф. 58. – Оп. 18003. – Од. зб. 152.
20. <http://www.radiozvezda.ru/lichnyj-sostav/2232/>

© Владимир ЯХНОВСКИЙ

МИФОЛОГИЯ ВОЙНЫ. «БАТАЛЬОН СЛАВЫ»

Анализируется история создания советского мифа про «Батальона Славы», его истоки, интерпретации и соотношение с имеющимися документальными фактами. На основе существующих данных опровергается одна из основных составляющих мифа – награждение всех бойцов отдельного подразделения (батальона) орденами за участие в одном бою, что делало эту историю уникальной.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Красная армия, «Батальон Славы», советский, миф, орден Славы, награждение.

© Volodymyr YAKHNIVSKYI

THE MYTHOLOGY OF THE WAR. “BATTALION OF GLORY”

Analyz the story of creating Soviet myth of the “Battalion of Glory”, its origins, interpretations and relationships with existing documentary evidence. Based on existing data refuted one of the main components of the myth - the awarding all fighters of one battalion orders for taking part in one battle. Without this fact story of the “Battalion of Glory” is not unique.

Keywords: The Second World War, the Red army, “the Battalion of Glory”, Soviet, myth, the Order of Glory, awarding.